

A Baktay Ervin által kezdeményezett vadnyugati játékoknak, majd indián táboroknak a kezdetektől fogva résztvevője volt Walleshausen Jenő.¹ Édesapja, Walleshausen Sándor (Kiskunfélegyháza, 1855 – Birnbaum in Oberkrain, 1906) Fóton volt segéd-tanító, majd Káposztás-megyeren, a gróf Károlyi uradalomban tanyai tanító. Később gazdatisztként dolgozott a Károlyi uradalomban. Fóton is-

Lukács Anikó 67

ÖREG HALÁSZSAS

merkedett meg Cselényi Máriával (Fót, 1855–Kispest, 1929), akivel 1876-ban házasságot kötött. A Káposztás-megyeren 1881-ben született Jenő harmadik gyermekük, de az első, aki megérte a felnőttkort. Jenő után még hat gyermekük született, közülük öten érték meg a felnőttkort: Sándor (1884–?), Janka (1886–1954), Zsigmond (1887–1978), Alfréd (1891–1945) és Borbála (1894–1945). Hatan alkották tehát a „Walleshausen testvériséget”, ahogy a családba beházasodó Huzella (Hallgató) Pál festőművész egyik karikatúrájának címében nevezte őket.

A legidősebb fiú, Jenő anyai nagyapja iskolájában, Fóton, majd Újpesten járt iskolába. Az első két gimnáziumi osztályt Budapesten, a Markó utcai gimnáziumban végezte. Ekkoriban történt, hogy Károlyi gróf váratlanul elbocsátotta Walleshausen Sándort, s az addig jómódban élő család bevétel nélkül maradt. Az apa az Aszód–Balassagyarmati vasút építésénél vállalt munkafelügyelői állást, és innentől fogva *baráber*² életet élt, építkezésről építkezésre vándorolt, felesége a kisebb, még otthon lévő gyerekekkel követte, a nagyobbak pedig az ország különböző pontjain éltek és tanultak. Walleshausen Sándor Aszód után Kiscellben, Székesfehérváron, Besztercén, Galíciában, majd rövid ideig szülővárosában dolgozott, ezután következett a Trieszt–Porenzói vasút, végül a Karavankák-alagút építése Birnbaumban – itt halt meg 1906-ban, vakbélgyulladás következtében.

Az állandó vándorlás nemcsak az apa, hanem az egész család életét meghatározta. Jenő Vácra került kosztra-kvartélyra egy rokonukhoz, itt járta a gimnázium 3. osztályát, de mivel szülei nem tudták tovább fizetni a váci tanulmányok költségeit, tanítói konviktusba iratkozott be. Innen azonban néhány hónap után eltanácsolták, és Félegyházára költözött nagynénjéhez, Walleshausen Fanni tanítónőhöz.

Az 5. és 6. évet a Wagner Intézetben járta Rákospalotán, majd gazdasznak tanult Kassán. A gazdasági iskola elvégzése után újabb vándorévek következtek, gazdasági segédtisztként több gazdaságban is megfordult. Így emlékezett vissza ezekre az évekre: „Nekem mindég finom drága jó ruhám volt akkoriban. Ha nem kártyázott az ember ki lehetett jönni a fizetéssel,

s finom purzicsán dohányt szívtunk mert urak voltunk úgy magunk között meg kifelé is.”³ Végül a halászat lett a hivatása. Tógazdaságokban dolgozott először Kassa környékén, Györgyiben, majd Szlavónia, Končanica, illetve Ulanik tavai következtek. Jenő erejéhez mérten családtagjait is segítette, és amikor Györgyiben vállalt állást, édesanyját és kisebb testvéreit magához költöztette, s egy darabig újra együtt vándoroltak gazdaságról gazdaságra. Janka húga így írt Memoárjában a családfővé lett Jenőről: „Drága jó Bátyó, akit már fiatalon is öreg fiúnak tituláltunk, apáskodva felettünk. Zsigát is tőle telhetően segítette, pénzzel és jó hazai csomagokkal.”⁴ Az „öreg” jelző tehát már ekkor, húszas éveiben is kijárt neki: ő volt a legidősebb testvér, neki kellett átvenni apja helyét a családban. A szabadban végzett munka, de talán a családi életben ráháruló nagy felelősség miatt külseje is hamar alkalmazkodott a szerepéhez: fényképeiről már harmincas éveiben is meglett ember néz ránk.

1916-ban házasodott össze Kassán Somogyi Emmivel (Kisvárdai, 1891–Budapest, 1976). Ekkor már a Haltenyésztő Rt. hortobágyi kirendeltségének igazgatójaként dolgozott. A házaspár első otthona a hortobágyi halastavaknál volt, és itt született Éva lányuk 1917-ben. (A házaspár két kisebb gyermeke 1927-ben vérhasjárvány áldozata lett.) A tógazdasági munka mellett feleségével közösen bérelte Debrecentől a Hortobágy területén való gyógy-növénygyűjtés jogát, és egy, szintén a várostól bérelt területen gyógy-növénytermesztéssel is foglalkozott.

1922-ben már Budapesten dolgozott, továbbra is a Haltenyésztő Rt-nél, tógazdasági főintézőként. Eleinte Nagytétényben éltek, a család 1924-ben költözött Budapestre. Budán telepedtek le, a nagytétényi kertés ház után éles váltás volt a Márvány utcai bérház „kétszobás börtönlakás”-a.⁵ Innen a Hunyady János útra költöztek, majd 1939-ben a Donáti u. 2. alatt béreltek lakást, Blattner Gyulának (akiket talán már Debrecenben megismert) házában. Blattnerék fia volt Blattner Géza bábos, akinek a házban található műtermében zajlottak korábban, az 1910-es, 1920-as évek fordulóján a Symposionok, Baktay Ernő és művészbáratai ókori tematikájú beöltözös mulatságai.⁶

Wallehausen Jenő 1924-től részt vett a vadnyugati játékokban, a Wild West Zree Meetingeken és később az indián táborokban is. Kezdetektől fogva, már Loafertown városának megalapítása idején indián volt, a törzsben Öreg Halászsas névre hallgatott. Nevében a Halászsas foglalkozására, az Öreg pedig valószínűleg arra utalt, hogy néhány évvel idősebb volt a társaság többi tagjánál. Baktay Ervin (1890–1963), Haranglábi Nemes József (1889–1976) festőművész, Hallgató (Huzella) Pál festőművész (1886–1967) és Básthy István (1896–1970) grafikus, író, díszlettervező mellett ő is az első Nagyok, vagyis a játékokban a kezdetektől fogva részt vevők sorába tartozott.

Hogy került egy halgazdasági főintéző az alapvetően művészekből verbuválódott társaságba? Baktay Ervin önéletrajzi írásában részletesen feltárja azokat a gyerekkori élményeket, amelyek elvezették őt az indiánokhoz és az életében felnőtt korában is fontos szerepet betöltő szerepjátékokhoz.⁷ Walleshausen Jenő nem hagyott maga után hasonló személyes forrást, 69 Budapest Főváros Levéltárában őrzött irathagyatéka levelezésének töredékéből, néhány hivatalos, illetve a munkájához kapcsolódó iratból, személyes feljegyzésből, levélből és rengeteg fotóból áll, ez utóbbiak között szép számmal akadnak az Öreg Halászsas civilben és indián öltözetben ábrázoló felvételek is. Walleshausen Jenő minden bizonnyal testvérei révén került Baktay művészértársaságába: öccse, Walleshausen Zsigmond (1887–1978) Baktayval egy időben, az 1910-es években tanult Münchenben, Hollósy Simon festőiskolájában, Baktay Ervin baráti köréhez tartozott, és állandó résztvevője volt az 1910-es, 1920-as évek fordulóján megrendezett Symposionoknak. Janka húga (1886–Budapest, 1954) Baktay ifjúkorában megismert barátjához, a szintén Hollósynál tanuló Huzella (Hallgató) Pálhoz (Dunaharaszti, 1886–Budapest, 1967) ment feleségül 1916-ban, akit valószínűleg szintén Walleshausen Zsigmond révén ismert meg. (Rolla hűgának férje egyébként egy rövid ideig gimnáziumi osztálytársa volt Huzellának.) Walleshausen Jenő, annak a kevések az alapján, amit tudunk róla, valószínűleg nem bírt különösebb művészi hajlamokkal (élete végén írt önéletrajzában némi öniróniával számol be a keserves zongoráról és gyakorlásról), és ahogy arról már szó volt, neki a családfenntartó szerepe jutott édesapjuk halála után. Nagypapja és édesanyja viszont zenéltek; testvérei között volt festő, a már említett Zsigmond; Rolla színésznőnek tanult, írt darabot Blattner Géza bábszínházának, novellái, illetve egy regénye is megjelentek; Janka pedig verseket írt és szobrásznak készült. „Nagy művészi ambíciók dagasztották magas kebleinket” – emlékezett vissza kissé ironikusan akkori önmagukra Janka, Jenő pedig támogatta művészeti tanulmányaikat.⁸ Nem rajta múltott, hogy végül semelyikükből sem lett nagy művész, mindhár-muk művészi pályafutása megtört.

Nem tudjuk, hogy a későbbi Öreg Halászsas gyerekként olvasott-e indiánregényeket, de pályaválasztása mindenesetre arra utal, hogy ismerte és szerette a természetet, ami egy indián esetében alapvető tulajdonság. Gyerekkorának korai, meghatározó éveit töltötte a főtí uradalomhoz tartozó Mogyeren, húga, Janka visszaemlékezése alapján idilli falusi környezetben, állatokkal, növényekkel körülvéve éltek. Janka kifejezetten veszteségként élte meg a Pestre költözést, és boldog volt, amikor – Jenő jóvoltából – elhagyhatta a fővárost.⁹ A természetközeli életre való vágyakozás bizonyítéka lehet, hogy a már sok éve Budapesten élő Walleshausen Jenő még aktív éveit

során, de már élete vége felé, 1941-ben feleségével közösen kis gyümölcsöst vásárolt Óbudán, amely az egyetlen tétel volt hagyatéki leltárában.¹⁰ Leendő sógorához 1916-ban írt leveleinek hasonlatai engednek következtetni természetközeli gondolkodásmódjára: „Én úgy érzem tökéletesen meg tudom érteni Emmykém ingadozását félelmét, hiszen nem egy hátsó ló vásárlás a házasság, hogy ha nem megfelelő a ló hát kiakoljuk s becsapunk vele mást, vagy legrosszabb esetben veszteséggel túl adunk rajta ha lesántul. Bizony ez az élet legkomolyabb legfontosabb lépése amihez nem csak elhatározás de megfontolás meggondolás kell. Nem ismer nem ismerhet eléggé, nem tudhatja nem vagyok-e olyan mint a mogyoró hogy nem látja az ember csak feltörés után, hogy mi van belül.”¹¹ Menyasszonyának szóló levelében pedig, kevésbé eredeti hasonlatot segítségül hívva, így írt: „A kiszáradt mező nem epedi jobban az esőt mint ahogy lelkem várja a Te gyógyító soraidat.”¹² Nem mellékesen külseje, jellegzetes arcéle is predesztinálta az indián szerepre, a táborokban készült fotók bizonyítják, hogy beöltözése tökéletesen sikerült.

Walleshausen Jenő a törzs többi indián tagjához hasonlóan maga készítette indián felszerelését. A vadnyugati játékok történetének egyik forrása, a *Loafertowni Nagy Lexikon* szerint „csodás díszruhákat készített és hímzett ki gyönggyel.”¹³ Azt, hogy mennyire fontosak voltak számára ezek a tárgyak, jelzi, hogy feleségének írt, végrendeletként is szolgáló búcsúlevelében rendelkezett róluk. A család végül nem teljesítette maradéktalanul a végakarásban foglaltakat, hiszen özvegye „öreg Halászó Sas” indián felszerelését, (vagy annak egyes darabjait) nem eladta, hanem elajándékozta a törzsnek. Ezek a darabok használatban voltak az indián táborokban, néhány közülük, egy szarvasbőrből készült ing vagy egy halászsas csőréből és saskarmokból készített amulett most is megtalálható a Néprajzi Múzeum gyűjteményében; más darabokat a törzs egykori tagja, Hegymegi Kiss Áron őrizte meg. Az indián élet kellékeiből pedig legalább egy az igazi vadnyugatra is eljuthatott: Walleshausen Jenő vejének unokahúga, Padányi Gulyás Júlia 1945-ben Magyarországról elmenekülve magával vitte az „öreg Halászó Sas” gyöngnyakékét.¹⁴ A Padányi Gulyás család néhány évvel később az Egyesült Államokbeli Montanában talált otthonra.

¹ Kelényi Béla: A Wild West Zree Meetingek művésztsársasága. *Indiánok a Duna partján. Baktay Ervin indián könyve*. Szépművészeti Múzeum–Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum, Budapest, 2019. [67]–95; Hegymegi Kiss Áron: A dunai Törzs megalapítása és a tagok bemutatása. Kelényi Béla (szerk.): *Indiánok a Duna partján. Baktay Ervin indián könyve*. Szépművészeti Múzeum–Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum, Budapest, 2019. [97]–[137.]

² A baráber szó építőipari vándormunkást jelent.

³ Budapest Főváros Levéltára, Walleshausen Éva és Padányi Gulyás Gyula iratai (a továbbiakban: BFL XIV.210). Walleshausen Jenő visszaemlékezése, 1944.

⁴ BFL XIV.210 Walleshausen Janka: Memoárok (1950–1952). Zsiga, vagyis Walleshausen Zsigmond a Műgyetemen tanult, majd Münchenbe ment Hollósy Simon festőiskolájába.

⁵ BFL XIV.210 Walleshausen Éva naplója, 1931–1934.

⁶ Lásd erről: Lőrinc László: Symposionok, orgiák, murik. Kosztümös összejövetelek a húszas évek első felében. *Az indológus indián. Baktay Ervin emlékezete.* Szerk. Kelényi Béla. Hopp Ferenc Kelet-ázsiai Művészeti Múzeum, Budapest, 2014, 55–66.

⁷ Baktay Ervin: *Homo Ludens. Emlékeim nyomában.* Iparművészeti Múzeum, Budapest, 2013.

⁸ Walleshausen Janka: *Memoárok (1950–1952).* BFL XIV.210.

⁹ Walleshausen Janka: *Memoárok (1950–1952).* BFL XIV.210.

¹⁰ Walleshausen Jenő hagyatéki ügye. BFL VII.6.a 1946/05466.

¹¹ Walleshausen Jenő Kirilly Dezsőnek, Partos, Rizstelep, 1916. augusztus 13. BFL XIV.210.

¹² Walleshausen Jenő levele Somogy Emmyhez, Debrecen, 1916. augusztus 30. BFL XIV.210.

¹³ Szintén megtalálható a Walleshausen család irathagyatékában.

¹⁴ Padányi Gulyás Jenőné Náray Szabó Márta levele Walleshausen Évának, 1947. szeptember 30. BFL XIV.210.

Válogatott indián vonatkozású források a Walleshausen család irataiból¹⁵

Baktay Ervin levele Walleshausen Jenőhöz, 1945. június 7.

Kedves Halászsasom!

Örömmel hallom, hogy Éva hazaérkezett.¹⁶ Most kétszeresen sajnálom, hogy nem tudtam hozzád előbb eljutni, mert mindjárt a nálad tett legutóbbi látogatásom után megcsináltam a számításokat és Éva horoszkópjából kiderült, hogy május végefelé már két erős és jó, segítő hatás állt be, s egy ártó hatás elmúlt. Ebből mertem arra következtetni, hogy még június folyamán vagy megjön, vagy megnyugtató hírt küld. Sajnálom, hogy nem tudtam ezt Veled akkor közölni, mert mégis meggyőzőbb az ilyesmi, ha előre megmondják, mintha így utóbb. [...]

Joe¹⁷ villája rosszrament az ostrom alatt, a minisztériumban lakik, a hivatali szobájában: címe, N.J. szk. alezredes, kultuszmin. osztályfőnök, Kultuszminisztérium, V. Klebelsberg u. 16. I. 11.

Megírom ezt Évának is, akit nagyon szeretnék viszontlátni alkalomadtán.

A Te horoszkópodban javulás mutatkozik, ha lassan is halad, de minden remény megvan rá. [...]

Reméljük a legjobbat! Nagy Manitu segít! Sajnáljuk nagyon, hogy még nem vagy annyira, hogy eljöhess az első törzsi összejövetelekre, ezt jun. 14-én délután tartjuk Sok Kutyánál,¹⁸ Mester u. 22. I. Ha megjelenél, nagy öröm lenne, de alig hiszem, hogy ilyen útra vállalkozhatnál.

Mindnyájan ölelnek, én is sok szeretettel

Hau! Főnök